

ötürü büyük bir itibar kaybına uğrayan ve bu zamana kadar hep ikinci başkanlıkta kalan Sâdik Bey'in ilk defa reislik makamına oturması ve kabinelere girememekten doğan hırçınlığı ise bir başka zaafını teşkil etmiştir. Mutedil Hürriyet ve İtilâf Fırkası Sâdik Bey'in bu hareketlerinin bir tepkisinden başka bir şey değildir.

Hürriyet ve İtilâf fırkalarının hepsi liberalizmi savunmuştur. Fırkanın bu görüşleri esas itibarıyla Prens Sabahaddin Bey'in fikirlerine dayanır. Siyasî birliğin sağlanması için ileri sürülen görüş ise ittihâd-ı anâsır olmuştur. Fırkanın I. Dünya Savaşı'ndan sonra da bu görüşleri savunması hayalperestliğinin bir delili sayılır. Dış siyasette fırkanın en önemli reçetesi olan İngiliz taraftarlığı da tıpkı ittihâd-ı anâsır gibi I. Dünya Savaşı'na ve İngiliz sömürgeciliğinin Osmanlı Devleti'nin parçalanmasına yönelik icraatına rağmen azalmamış, aksine artmıştır. Fırka, İngiliz dostluğunu kazanmayı devletin bekası için tek yol olarak kabul etmiştir. Hürriyet ve İtilâf Fırkası'nın siyasî tarihimize en büyük katkısı, Osmanlı Devleti'nin son zamanlarında kurtuluş çaresi olarak aydınların düşüncelerini ifade etmelerine zemin teşkil etmesidir.

BİBLİYOGRAFYA :

BA, *Sicill-i Ahvâl Defteri*, nr. 112/1 (Mehmet Nuri Paşa'nın Sicili); Mehmed Zeki Pakalın, *Sicill-i Osmânî Zeyli*, TTK Ktp.; Lütfi Simavi, *Sultan Mehmed Reşad Han'ın ve Halefinin Sarayında Gördüklerim*, İstanbul 1340, s. 210-213, 245-246; Refik Halid Karay, *Minelbab İlelmih-rab*, İstanbul 1964; a.mlf., *Bir Ömür Boyunca*, İstanbul 1990; Tarık Mümtaz Göztepe, *Sultan Vahdeddin Mütâreke Gayyasında*, İstanbul 1969; Sina Akşın, *İstanbul Hükûmetleri ve Milli Mücadele*, İstanbul 1976; a.mlf., *İstanbul Hükûmetleri ve Milli Mücadele-Son Meşrutîyet (1919-1920)*, İstanbul 1992; Fethî Tevetoğlu, *Millî Mücadele Yıllarındaki Kuruluşlar*, Ankara 1988, s. 53-143; a.mlf., "Hürriyet ve İtilâf Fırkası", *TA*, XIX, 412-413; Tarık Zafer Tunaya, *Türkiye'de Siyasal Partiler*, İstanbul 1986, I, 263-286; II, 264-329; Ali Birinci, *Hürriyet ve İtilâf Fırkası*, İstanbul 1990; Zekâi Güner – Orhan Kabataş, *Millî Mücadele Dönemi Beyânnâmeleri ve Basını*, Ankara 1990, s. 211-215; Elif Karagün, *Türk Kurtuluş Savaşında Hürriyet ve İtilâf Fırkası* (yüksek lisans tezi, 1990, AÜ Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü); Mehmed Tefvik Biren, *II. Abdülhamid, Meşrutîyet ve Mütareke Devri Hatıraları* (haz. F. Rezan Hürmen), İstanbul 1993, II, 141-417; Rıza Tefvik, *Biraz da Ben Konuşayım* (haz. Abdullah Uçman), İstanbul 1993, s. 159-219; Zeki Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü*, Ankara 1993-96, I-IV, tür.yer.; *Mêcheroutiet*, sy. 45, Paris 1913, s. 2, 46, 47; Halil Aşıroğlu, "Bir İstanbul Polis Müdürünün Hatıratı", *Yeni Sabah*, sy. 10, İstanbul 1939; Reşad Ekrem Koçu, "Türkiye'de Seçimin Tarihi, 1877-1950", *Tarih Dünyası*, sy. 6, İstanbul 1950, s. 256-260.

ALİ BİRİNCİ

HÜSÂM b. DIRÂR

(bk. EBÜ'L-HATTÂR).

HÜSÂMEDDİN BURSEVÎ

(ö. 1042/1632)

Semerkindiyye tarikatına mensup
mutasavvîf şair.

Hayatının ilk dönemi hakkında kaynaklarda bilgi yoktur. Bursa'da medrese ilimlerini tahsil ettiği yıllarda özellikle Ahîzâde Abdülhalim Efendi'den faydalandı. Müderris olarak hizmet verdiği sırada tasavvufî hayata ilgi duyarak Balıkesirli Alâeddin Efendi'nin oğlu Mehmed Çelebi Efendi'ye intisap etti. Seyrî sülûkünü tamamladıktan sonra irşadla görevlendirildi. Bir müddet sonra Uludağ'ın eteklerinde Temenye denilen yerde dergâhını kurdu. 1042 (1632) yılında vefat etti ve dergâhının hazîresine defnedildi.

Günümüze ulaşmayan Semerkindiyye tarikatının Bursa'da faaliyet gösteren temsilcilerinden biri olan Hüsâmeddin Bursevî'nin tarikatın kurucusu Ali es-Semerkindî'ye (ö. 860/1456) ulaşan silsilesinde şu sûfiler yer almaktadır: Mehmed Çelebi Efendi, Balıkesirli Alâeddin Efendi, Hayreddin Efendi, İshâ Çelebi Efendi, Seyyid Bedreddin Efendi, Şeyh Ali es-Semerkindî, Bursevî, *Mühimmâtü'l-mü'minîn* adlı eserinde kendisinin Emîr Sultan ve Ahmed er-Rifâî'ye ulaşan iki ayrı silsilesini daha vermiştir.

Hüsâmeddin Bursevî'nin tasavvufî hayat ve düşünceyle ilgili yorum ve anlayışlarını özellikle *Mühimmâtü'l-mü'minîn* adlı eserinden öğrenmek mümkündür.

Hüsâmeddin Bursevî Tekkesi – Bursa

Duygu ve düşüncelerini yer yer manzumelerle de ifade eden Hüsâmeddin Bursevî'ye göre tasavvufî hayatın özeti haramlardan kaçınmak, farz ve nâfile ibadetlere devam etmekten ibarettir. Tasavvufî yeni intisap eden bir mürid zikir esnasında kelime-i tevhidi tekrar ederken bunu "lâ ma'bûde gayrullah" (Allah'tan başka mâbud yoktur) şeklinde anlamalı, yolun ortalarında kelime-i tevhid gönlüne "lâ matlûbe illallah" (Allah'tan başka tâlîp olunacak hiçbir şey yoktur) şeklinde aksetmeli, son merhalede ise "lâ mahbûbe illallah" (Allah'tan başka sevgili yoktur) derecesine yükselmelidir. Tasavvuf terbiyesini tamamlayarak mürşid olan kimse zikir yaparken sesini çok yükseltmemeli, tilâvette orta yolu bulmalı, geceleri okumaya önem vermeli, yaşı küçük olanlara tarikat tacı giydirmemeli, ümmîlere hilâfet vermemelidir. Hüsâmeddin Bursevî'nin, "Kimseyi tekfir etme, kâfirî müslüman yap, hazır müslümanı kâfir eyleme, ölü gönülleri dirilt, diri gönülleri öldürme" şeklindeki ifadesi irşad metodunu tesbit açısından önemlidir. Mürşidin özelliklerini sıralarken Ehl-i sünnet ve'l-cemâate mensup olma şartına önem vermesi yanında zikirde kelime-i şehâdet "Aliyyün veliyyullah" ibaresini ilâve etmesi dikkat çekicidir. Ona göre çilehâne müridin dikkatini toplamasına elverişli sakin bir ortamda bulunmalı, bunun için dar, kapalı, az ışık alan bir yer tercih edilmelidir. Tekke içi hayat, âdâb, erkân ve eşya ile ilgili dikkat çekici bilgiler veren Hüsâmeddin Bursevî tasavvuf kültüründe çok yaygın olan şeriat, tarikat, hakikat, mârifet mertebeleri için değişik alt bölümler de tesbit etmiştir.

Eserleri. Hüsâmeddin Bursevî'nin çok sayıdaki eserinin önemli bir kısmı önceki dönemlerde yaşayan sûfilerin menkıbeleriyle ilgilidir. 1. *Mühimmâtü'l-mü'minîn fî umûri'd-dünyâ ve'd-dîn*. Büyük boy 312 varaktan meydana gelen ansiklopedik bir eserdir. Bilinen tek nüshası Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi'nde kayıtlıdır (Bağdat Köşkü, nr. 189). 1025 (1616) yılında Mustafa b. Mahmûd Amasyavî tarafından istinsah edilen eserde günlük ibadetler, Hurûfilik, evrâd ve ez-kâr, vefk, fal, imamlık ve müezzinliğin şartları, tıp, tarih ve coğrafya kültürü, ilimler tarihi, hasta ziyareti, meşhur du-alar gibi çok çeşitli konularda bilgi verilmiştir. Müellif ele aldığı konularla ilgili kültürel birikimden örnekler vermek, ayrıca şahsî görüş, tavsiye ve değerlendirmelerini de ortaya koymak suretiyle ese-

rine muhteva zenginliği kazandırmıştır. Meselâ Hz. Peygamber'in doğumuna ayırdığı bölümün sonuna Süleyman Çelebi'nin *Mevlid*'ini, ölümden bahsederken de bazı mersiyeleri iktibas etmiş, vâiz ve hocalara çeşitli tavsiyelerde bulunmuş, meslektaşlarının seviye kaybetmesinden dert yanmıştır. Bursevî, eserin "okunması gereken kitaplar" başlığı altında lûgat, nâhiv, mantık, kelâm, meânî, usul, fıkıh, ferâiz, hadis, kıraat ve tefsir konularının başlıca klasiklerini sıralamış, ayrıca kitabın sonunda on üç ayrı ilim dalında elli kitabı bibliyografya olarak zikretmiştir. 2. *Menâkıb-ı Alî es-Semerkandî*. Müellifin mensup olduğu tarikatın kurucusuna dair menkıbeleri ihtiva eder (Süleymaniye Ktp., Hacı Mahmud Efendi, nr. 4603; İÜ Ktp., TY, nr. 640). 3. *Menâkıb-ı Üftâde* (bir nüshası Mustafa Kara'nın özel kitaplığında bulunmaktadır). 4. *Menâkıb-ı Emîr Sultan* (Süleymaniye Ktp., Hüsrev Paşa, nr. 185; İÜ Ktp., TY, nr. 2370).

Hüsâmeddin Bursevî'nin kaynaklarda adı geçen diğer eserleri şunlardır: *Esrâr-ü'l-ârifin ve seyrü't-tâlibîn, Dürerü'l-ehâdis, Menâkıb-ı Abdal Murad, Menâkıb-ı Baba Sultan, Menâkıb-ı Şeyh Ebû İshâk-ı Kâzerûnî, Fezâilü'l-cihâd, Miftâhu'l-muallakât, Şerh-i Erbaîn fi'l-hadis, Adâletnâme, Fezâilü's-sülûk, Mecmûa fi'n-nevâdir, Müntehabâtü Tervihu'l-ervâh, Divân-ı İlâhiyyât, Mîr'âtü'l-kâinat*.

BİBLİYOGRAFYA :

Hüsâmeddin Bursevî, *Mühimmâtü'l-mü'minîn*, TSMK, Bağdat Köşkü, nr. 189; Harîrizâde, *Tibyân*, III, vr. 82; Mehmed Şemseddin, *Yâdigâr-ı Şems*, Bursa 1332, s. 263; Osmanlı Mûellifleri, I, 90; *İzâhu'l-meknûn*, II, 461, 510, 560; *Hedîyyetü'l-ârifin*, I, 264, 265; Hüseyin Vassâf, *Sefîne*, II, 260, 370; Kepcioğlu, *Bursa Kütüğü*, I, 5, 17, 35, 95; II, 261, 367; III, 358; IV, 5; Kehhâle, *Mu'cemü'l-mü'ellifin*, III, 191; Mustafa Kara, *Bursa'da Tarikatlar ve Tekkeler*, İstanbul 1993, II, 73 vd.; a.mlf., "Hüsâmeddin Bursevî ve Temenye Dergâhı", *İlim ve Sanat*, sy. 32, İstanbul 1992, s. 40 vd.

MUSTAFA KARA

HÜSÂMEDDİN ÇELEBİ

(ö. 683/1284)

Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî'nin, *Meşnevî*'yi yazmasına vesile olan müridi ve halifesi.

622'de (1225) Konya'da doğdu. Urmîye'den Anadolu'ya göç edip Konya'ya yerleşen bir aileye mensuptur. Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî *Meşnevî*'sinin I. cildinin önsözünde onun aslen Urmîyeli olduğunu ve, "Kürt olarak yattım, Arap olarak kalk-

tım" diyen bir şeyhin soyundan geldiğini kaydeder. Bu şeyhin, Vefâiyye tarikatının kurucusu Tâcülârifin Ebû'l-Vefâ el-Bağdâdî (ö. 501/1107) veya Urmîyeli Hüseyin b. Ali b. Yezdânyâr (ö. 333/944-45) olduğu öne sürülmektedir. *Meşnevî*'de ve Eflâkî'nin *Menâkıb-ü'l-ârifin*'inde Hüsâmeddin'in ancak üç nesil öncesine giden şeceresinde dedesinin adı Ahî Türk olarak kaydedilmiştir. Fakat bunun bir unvan olduğu kesindir. Hüsâmeddin Çelebi'ye Ahî Türkoğlu unvanı verilmesi babasının Konya ve yöresindeki ahîlerin şeyhi olması sebebiyledir.

Eflâkî'nin anlattığına göre Konya'daki fütüvvet ehli, henüz ergenlik çağına ulaşmadan yetim kalan Hüsâmeddin'i babasının yerine ahî şeyhliği postuna oturtmak istemişlerse de Hüsâmeddin adamlarıyla beraber Mevlânâ'nın müridi olmuştur. Eflâkî, sahip olduğu mal varlığının hepsini Mevlânâ ve müridlerine bağışlaması üzerine lalaların onu uyardığında, "Bana Allah'ın elçisine zâhîren uymak müyesser oldu. Sizi de Allah rızası için Mevlânâ'nın aşkı ile âzat ettim" dediğini nakleder (*Menâkıb-ü'l-ârifin*, II, 738-739). Mevlânâ'ya samimi bir sevgiyle bağlanan Hüsâmeddin ergenlik çağına ulaşınca bütün ahîler ve dostlarıyla birlikte onun hizmetine girmiş, en yakın müridi ve halifesi olmuştur. Mevlânâ'ya bağlılığından dolayı mensup olduğu Şâfîliği terkedip Mevlânâ'nın mezhebi olan Hanefîliğe girmek istemiş, fakat Mevlânâ buna izin vermemiştir (a.g.e., II, 759).

Hüsâmeddin, Tâceddin Mu'tezz'in aracılığı ile Ziyâeddin Vezir Tekkesi'ne şeyh tayin edildi. Onun bu tekkeye şeyh olmasına karşı çıkanlar bulunmasına rağmen Mevlânâ'nın desteğiyle bu mevkiyi elde etmişti (a.g.e., II, 754-758). Eflâkî, Hüsâmeddin'in Mevlânâ'ya gösterdiği sevgiye karşılık Mevlânâ'nın da kendisini diğer dostlarından ve akrabalarından daha üstün tuttuğunu, onun bulunmadığı bir mecliste konuşup neşelenemediğini söyler (a.g.e., II, 769-770).

Mevlânâ kendisine gelen hediyelerin hemen hepsini Hüsâmeddin'e gönderirdi. Bir defasında Emîr Tâceddin Mu'tez önemli miktarda bir para gönderince oğlu Bahâeddin Veled, "Bizim evimizde hiçbir şey yok; nereden bir şey gelse Çelebi'ye gönderiyor" diye serzenişte bulunmuş, Mevlânâ da, "Ey Bahâeddin! Bir dilim ekmeğim bulursa yine Çelebi'ye gönderir ve onu kimse ile mukayese etmem" demişti (a.g.e., II, 751-752). Mevlânâ'nın Hüsâmeddin Çelebi'ye gösterdiği bu saygı

ve iltifatı gören kimseler Mevlânâ'yı onun müridi sanmışlardır.

Mevlânâ *Meşnevî*'sini, eserin birçok yerinde "Hak ziyâsı, Hak nuru, ruh cilâsı, dinin ve gönülün hüsâmı (kılıç), cömert Hüsâmeddin" gibi vasıflarla övdüğü Hüsâmeddin Çelebi'nin teşvikiyle yazmıştır. Hüsâmeddin, Mevlânâ'nın dost ve yakınlarının Hakîm Senâ'nın *Hadîkatü'l-hakîka*'sını veya Ferîdüddin Attâr'ın *Manîku't-tayr* ve *Muşibetnâme*'sini okuduklarını görüp böyle bir eserin onun tarafından yazılmasını gönlünden geçirdi ve bu düşüncesini Mevlânâ'ya söyledi. Mevlânâ da sarığının arasından *Meşnevî*'nin ilk on sekiz beytini ihtiva eden bir kâğıt çıkarıp ona verdi ve kâtipliğini yaparsa devamını yazdırmaya hazır olduğunu belirtti. Eserini bu olaydan sonra yazmaya başlayan Mevlânâ semâ ederken, hamamda yıkanırken, yolda giderken aşka gelip *Meşnevî* beyitlerini söylemiş, yazma işi bazan gece sabahlara kadar devam etmiştir.

Meşnevî'nin her cildine başlarken Hüsâmeddin Çelebi hakkında övgülü ifadeler kullanan Mevlânâ bazan eserini "Hüsâmînâme" adıyla anmıştır. *Meşnevî*'nin yazılmasına Hüsâmeddin'in sebep olduğunu belirterek (*Meşnevî*, IV, 1) kendisine minnet ve şükran duygularını açıklamıştır. Hüsâmeddin Çelebi'nin yazdığı *Meşnevî* nüshası günümüze ulaşmamıştır. Konya Yûsuf Ağa Kütüphanesi'ndeki bir nüshada (nr. 5547) onun yazdığı nüshadan yapılan bazı nakiller bulunmaktadır. Hüsâmeddin Çelebi Konya'da 12 Şâban 683 (24 Ekim 1284) tarihinde vefat etmiş ve Mevlânâ'nın baş ucuna defnedilmiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

Mevlânâ, *Mesnevî*, I, 318, 323; IV, 1; a.mlf., *Mektûbât* (nşr. Yûsuf Cemşidî Pûr – Gulâm Hüseyin-i Emîn), Tahran 1956, s. 164-165; Sultan Veled, *İbtidânâme* (nşr. Celâl-i Hümayî), Tahran 1355 hş., s. 113-122, ayrıca bk. neşredenin önsözü, s. 61-64; Ferîdün-i Sipehsâlâr, *Risâle-i Sipehsâlâr* (nşr. Saîd-i Nefîsî), Tahran 1325 hş., s. 141-148; Eflâkî, *Menâkıb-ü'l-ârifin*, II, 737-783; a.e.: *Âriflerin Menkıbeleri*, II, 125-146, ayrıca bk. çevirenin önsözü, s. 22-23; Ankaravî, *Mecmûatü'l-letâif ve ma'mûretü'l-maârif*, İstanbul 1257, I, 17-21; Sanî Abdullah Efendi, *Cevâhir-i Bevâhir-i Mesnevî*, İstanbul 1287, I, 65-67; Abdülbâki Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*, İstanbul 1953, s. 19-28; a.mlf., *Mevlânâ Celâleddin*, İstanbul 1952, s. 113-122; a.mlf., *Mesnevî Şerhi*, İstanbul 1973, I, 21-25; Bedîüzzaman Fûrûzanfer, *Mevlâna Celâleddin* (trc. Feridun Nafiz Uzluk), İstanbul 1963, s. 138-148; Nihad M. Çetin, "Ma'nawî'nin Konya Kütüphanelerindeki Eski Yazmaları", *ŞM*, IV (1961), s. 97-118; "Hüsâmeddin Çelebi", *TA*, XIX, 413; Tahsin Yazıcı, "Hüsâm al-Din Çelebi", *EP* (Fr.), III, 623.

H. AHMET SEVGİ